

JOSÉ GOTOVITCH

Du communisme et des communistes en Belgique. Approches critiques

Bruxelles, Éditions Aden, 2012, 436 p.

Dit boek verzamelt bijdragen van José Gotovitch die de afgelopen vijftientig jaar in binnen- en buitenland zijn verschenen. De bundel biedt een caleidoscopisch beeld van zijn onderzoek naar de Kommunistische Partij van België (KPB). In die zin is de titel enigszins misleidend, aangezien onder "communisme" en "communisten" uitsluitend de Belgische tak van de Derde Internationale worden begrepen. Bij aanvang is evenmin duidelijk waar de in de titel vermelde "approches critiques" op slaan. Gaat het om een bepaalde historiografische praktijk of om een kritische doorlichting van het meanderende parcours van de KPB tot de uiteindelijke federalisering van de partij in 1988?

Het is in elk geval bijzonder praktisch dat de voornaamste bijdragen van José Gotovitch over de geschiedenis van de KPB eindelijk gebundeld zijn. In combinatie met zijn doctoraat uit 1988 (*Du Rouge au Tricolore*) krijgt de lezer een uitstekend beeld van wat het wetenschappelijk onderzoek naar de KPB tot vandaag zoal heeft opgeleverd. Als eerste in België wijdde Gotovitch een doctoraat aan de geschiedenis van de KPB. Als hoogleraar aan de ULB was hij bovendien de promotor van een hele reeks verhandelingen en tot vandaag zit hij de wetenschappelijke raad van het *Centre des Archives communistes en Belgique* (Carcob) voor. Gotovitch incarneert dus als het ware de volledige historiografie rond de KPB. In het historiografische overzicht merkt de auteur bijvoorbeeld triomfantelijk op dat met name het lijvige *Du Rouge au Tricolore* "est contesté par personne!" (p. 29)

Het werk van Gotovitch is dan ook bijzonder rijk aan feitelijke gegevens die onder meer gepuurd werden uit de archieven van de Komintern in Moskou, privé-archieven en ellenlange interviews met een hele reeks vooraanstaande actoren. Zoals de auteur zelf aangeeft, werd zijn jarenlange onderzoek geleid door de vraag naar wat de militanten van de KPB dreef: "*comprendre la force de cet engagement, malgré tout, à travers tout (...)*" (p. 9). Het verklaart ongetwijfeld de prosopografische insteek die het hele oeuvre van Gotovitch dooradert. Zonder de verdiensten van Gotovitch ter discussie te stellen, zullen we in deze recensie evenwel een andere benadering proberen voor te stellen.

De auteur spaart kosten noch moeite om het belang van de KPB voor de studie van het twintigste-eeuwse België in de verf te zetten. Hij heeft daarbij oog voor zowel de politieke, syndicale als culturele (het *Théâtre Proletarien*) dimensies van de communistische microkosmos. Als geen andere politieke partij was de KPB innig verweven met bredere internationale verhoudingen en ontwikkelingen. Zowel het functioneren van de KPB binnen de complexe structuren van de Komintern, als haar verhouding tot de *Parti Communiste Français* (PCF) worden zorgvuldig uit de doeken gedaan.

Het derde deel van het boek behandelt de activiteiten van de KPB tijdens de bezetting. De lezer krijgt hier op het eerste gezicht een doordruk van een aantal aspecten die reeds in het doctoraat van José Gotovitch behandeld werden. De KPB wordt expliciet ingeschreven in een nationale geschiedenis van België. Het onder auspiciën van de KPB opgerichte Onafhankelijkheidsfront moest

duidelijk maken dat de partij niet speculeerde over de naoorlogse periode. Haar horizon beperkte zich tot wat de “Nationale Onafhankelijkheid” werd genoemd. Die strijd om de “Nationale Onafhankelijkheid” werd na de oorlog expliciet op het niveau van de productie gesitueerd. Op die manier wilde de partij zogezegd vermijden dat België in een “afhankelijkheidsrelatie” tegenover de Verenigde Staten zou terecht komen. De strijd om de “Nationale Onafhankelijkheid” overbrugde dus moeiteloos de voor- en naoorlogse periode. Toch leveren de verschillende hoofdstukken vooral verhelderende inzichten op over het concrete functioneren van de KPB in de clandestiniteit en de rechtstreekse doorwerking ervan na de bezetting. Slechts 10 percent van de naoorlogse kaders waren bijvoorbeeld niet door het vuur van de clandestiniteit gegaan. Reeds bekende inzichten worden ook aangevuld met nieuwe gegevens. Met name de prosopografische insteek van de auteur komt tot zijn recht in bijdragen over de rol van vrouwelijke partizanen en militanten binnen de clandestiene werking van de partij.

Het vierde deel ten slotte, behandelt de individuele trajecten van een aantal militanten en leidinggevendenden. Doorheen zijn prosopografische studies komt José Gotovitch vooral terug op inzichten die reeds elders ontwikkeld werden. Het hoofdstuk over Edgar Lalmand bijvoorbeeld, herneemt de gecanoniseerde interpretatie van het zogenaamde “destalinisatiecongres” van 1954. De hoofdstukken over Marc Willems en Henri De Boeck behandelen indirect de zogenaamde “*affaire Willems-De Boeck*”. Die “*affaire*” voert ons tot het hart van de stalinistische ideologie en praktijk. De vertogen die instonden voor de reproductie

van de communistische subjectiviteit. De mogelijkheden van het stalinisme om naar gelang de omstandigheden te variëren op reeds bestaande thema’s. Het hoofdstuk over Aloïs Gerlo voert vervolgens interessante argumenten aan om de doorwerking van diezelfde ideologie en praktijk verder te analyseren.

Het is onmogelijk om hier recht te doen aan de rijkdom aan feitelijke gegevens en treffende citaten die door Gotovitch verzameld werden. Laat ons daarom een poging ondernemen om een aantal van die gegevens op een *andere* manier te lezen. Vanuit de crisis van de politieke subjectiviteit zoals die zich vanaf het midden van de negentiende eeuw heeft afgetekend. De crisis van de standenmaatschappij verbond zich toen onder meer in Duitsland met een crisis van het politieke subject. De stalinistische ideologie en praktijk laat zich lezen als een autoritair antwoord op een crisis zoals die zich in de jaren 1920 opnieuw nadrukkelijk stelde. In België kwam deze crisis slechts gedeeltelijk aan de oppervlakte door het ontstaan van een communistische subjectiviteit, die onder meer geopponeerd werd aan de sociaaldemocratie. Binnen het stalinisme kon de crisis zich dus uitsluitend stellen doorheen de agressieve manier waarop ze werd bezworen.

De socialistische arbeidersbeweging ontwikkelde zich in de schoot van onder meer geschoolde arbeiders uit de glas- en textielnijverheid. Met name in Charleroi en Gent verbond ze zich met elementen uit het progressieve liberalisme. Binnen de context van doorgedreven mechanisering en deelname aan het parlement werden gaandeweg politieke subjecten gerekruteerd, die gestalte gaven aan een socialistische

politieke subjectiviteit. Doorheen parlementaire activiteiten en de geleidelijke uitbouw van strak georganiseerde syndicale gelederen, wist de sociaaldemocratie zich op te werpen als de spreekbuis van de Belgische arbeidersklasse. Opvallend genoeg verenigde de KPB bij haar ontstaan elementen uit het socialistische bediendensyndicaat (bv. Joseph Jacquemotte) en artistieke middens (bv. War Van Overstraeten). Het zou meer dan een decennium duren voor een communistische subjectiviteit concreet vorm kreeg en dit in de schoot van de Komintern. Die subjectiviteit was een antwoord op de crisis van de “subjectieve factor” zoals die zich in de jaren 1920 aftekende. Het Duitse proletariaat was er niet in geslaagd om een westers vervolg te breien aan de Oktoberrevolutie van 1917.

In België slaagde de KPB er pas vanaf de stakingen van 1932 (tijdelijk) in om zich als een politiek alternatief voor de sociaaldemocratie te profileren. De interne machtswissels tussen 1927 en 1935 laten toe om de stalinistische vertogen en hun verhouding tot de communistische subjectiviteit van naderbij te onderzoeken. In het verlengde van de machtsstrijd tussen Stalin en Trotski voerde de Komintern vanaf 1927 een nieuw ordewoord in. De zogenaamde “klasse-tegen-klasse-politiek” behelsde onder meer een genadeloze kritiek van de sociaaldemocratie. In België werd de toenmalige leiding aan de kant gezet en vervangen door jonge militanten die gevormd waren in Moskou (Marc Willems en Henri De Boeck). Het betekende een tijdelijke breuk met leidinggevende kaders (o.a. Joseph Jacquemotte) die vanuit de sociaaldemocratie de overstap naar de KPB hadden gemaakt.

Tussen 1930 en 1931 werd de KPB van nabij gevolgd door de Komintern. Marc

Willems werd zelfs opgenomen in de centrale bureaucratie van de Komintern in Moskou. Samen met Henri de Boeck en een inmiddels gerehabiliteerde Joseph Jacquemotte had Willems ook de leiding over de partij tijdens de stakingen van 1932. Het succes van de “klasse-tegen-klasse politiek” was slechts van voorbijgaande aard. De door de KPB georganiseerde werklozenmarsen konden nadien op weinig bijval rekenen. De gewijzigde internationale context zou de KPB bovendien ondergeschikt maken aan de diplomatie van de USSR.

Vanaf 1934 ondernam de Komintern toenaderingspogingen tot de sociaaldemocratie. Palmiro Togliatti van de *Partito Comunista Italiano* (PCI) werd in december van dat jaar naar Brussel gestuurd voor geheime gesprekken met onder meer Paul Henri Spaak van de Belgische Werkliedenpartij (BWP). Marc Willems en Henri De Boeck werden er toen reeds van beschuldigd toenadering te hebben gezocht tot de trotskistische jongerenorganisatie. Het ging zoezegd om een “pact van eenheid van actie” waar verder ook de Socialistische Jonge Wacht bij betrokken was. De zogenaamde “*affaire Willems-De Boeck*” effende uiteindelijk het pad voor een permanente vertegenwoordiger van de Komintern in België (Andor Bereï) en de invoering van de Volksfrontpolitiek. In de stijl van de Moskouse processen nam De Boeck de verantwoordelijkheid op zich voor het zogenaamde “sektarisme” van de partij. Na deze openlijke schuldbelijdenis (“autokritiek”) werden zowel Willems als De Boeck naar Moskou verbannen.

De zogenaamde “eenheid met de andere democratische krachten” bleef het *Leitmotiv* van de partij tijdens de bezetting en

ondersteunde nadien de strategische eis van Stalin tot actieve regeringsdeelname. Vanaf 1947 raakte de politieke rol van de KPB echter uitgespeeld. Binnen de zich verscherpende binnen- en buitenlandse verhoudingen trad de partij definitief uit de regering en werden de communistische eenheidssyndicaten weggestemd uit het ABVV. Op het IXde partijcongres van de KPB in 1948 veroordeelde secretaris-generaal Edgar Lalmand wat hij “de vergissingen van het verleden” noemde. De “democratische eenheid” van weleer werd vervangen door een strakke partijeenheden.

Internationaal gezien begon het nationaal-stalinisme vanaf 1948 nationaalcommunistische weerstanden los te maken die zich in de jaren 1950 zouden doorzetten. In 1948 slaagde maarschalk Tito er bijvoorbeeld in om Joegoslavië los te wrikken uit de Sovjet-Russische invloedssfeer. In 1954 leed de KPB haar derde verkiezingsnederlaag op rij. De crisis van het stalinisme en van de communistische subjectiviteit zou in België bezworen worden tijdens het XI^{de} partijcongres in Vilvoorde (1954). Edgar Lalmand formuleerde zijn “autokritiek” en hekelde met name de zogenaamde “personencultus” en “de beperkte inbreng van het Centraal Comité bij het formuleren van de partijdirectieven”. Na het congres van Vilvoorde zou de KPB overschakelen op een variant van de Volksfrontpolitiek zoals die tussen 1935 en 1947 had gefunctioneerd.

De zogenaamde “destalinisatie” van 1954 was gewoon de zoveelste variatie op het stalinistische thema van de “eenheid” en het “sektarisme”. Militanten die in aanmerking kwamen voor de opname van een ambt kregen bijvoorbeeld voor het congres autobiografische steekkaarten voorgeschoteld die

waren opgesteld volgens “de criteria van Dimitrov” (één van de architecten van de Volksfrontpolitiek). Een groot aantal van die steekkaarten worden vandaag bewaard op het Carcob-Dacob. De antwoorden op de steekkaarten werden eigenlijk vooraf geconstrueerd door de vragen en bieden een uniek inzicht in de stalinistische ideologie en praktijk. Door de steekkaarten in te vullen gaven de militanten immers blijk van hun wil om zich door de partij te laten interpellieren. Cynisch genoeg worden ze tot vandaag vooral kritiekloos gebruikt als bron van biografische gegevens. Toch laten deze autobiografische fiches toe om na te gaan welk “engagement” van communistische militanten verlangd werd. Ze vormen de uitgelezen bron om de constructie van de communistische subjectiviteit te onderzoeken en dit *d’une crise à une autre*.

Widukind De Ridder